

L'Associació Catalana del Patrimoni Etnològic¹

Montserrat Iniesta

**Antecedents:
la reinvençió
del patrimoni**

L'evolució del tractament del patrimoni etnològic pot resseguir-se a Catalunya a través de la pràctica museogràfica relativa a les cultures autòctones, propiciada per l'interès en el folklore i la cultura material. Des de la Renaixença fins a l'excursionisme il·lustrat, des del Museu de Ripoll de Tomàs Ragner fins al d'Indústries y Artes Populares de Duran i Sanpere i Violant i Simorra, una llarga tradició folklorista va interpretar la cultura popular en termes patrimonials. En tant que essència i arrel de la identitat catalana, els folkloristes ens van acostumar a tractar la cultura popular com a preuat bé col·lectiu que ha d'ésser inventariat, conservat i transmès a les generacions futures. La desaparició de Violant i Simorra el 1956 inaugurà una etapa desoladora per a la museografia etnogràfica. El buit acadèmic en matèries antropològiques i el relatiu abandó de les institucions condemnaren aquests centres a una ensopeia letàrgica.

Les dinàmiques socials que emergiren amb la restauració de la democràcia provocaren un

apogeu d'*allò popular*, entès com a identitat alliberada de la cultura dominant. El fet que millor va reflectir l'eufòria per la recuperació de les llibertats va ser la reconquesta del carrer i els espais públics com a fòrums d'expressió col·lectiva, confiscats durant tants anys per un poder hegemònic autoritari. La festa i el museu van ser les fórmules més usuals per satisfer els anhels de cada poble, vall, comarca o barriada, per *identificar-se*, per palesar les seves particularitats i autoafirmar-se en unes formes culturals autòctones —o suposadament autòctones—, o en qualsevol cas *tradicionals*. Més enllà de l'afany democratitzador, molt sovint aquests processos expressaven un neguit. El món rural patia des de la postguerra els efectes d'una determinada concepció del desenvolupament econòmic, que l'empenyia a reajustar les seves estratègies als ritmes canviants dels mercats. Quan no n'hi va haver prou amb intensificar explotacions, introduir nous conreus o varietats de bestiar, el despoblament va expressar dramàticament la fallida del sistema.

Després de la crisi dels seixanta, moltes comarques s'adonaren de les

possibilitats productives del lleure per compensar la davallada de les activitats agràries i veieren en el turisme l'opció més immediata de futur. No fou casual que el patrimoni emergís aleshores com una font suggerent d'iniciatives. D'una banda, l'evocació de certes tradicions podia articular propostes locals de desenvolupament relacionades més o menys explícitament amb la promoció turística². Alhora, el discurs sobre el patrimoni vehiculava d'una forma simbòlica l'expressió més intensa i complexa del neguit a causa de la incertesa davant de les transformacions d'unes societats abocades a canvis dràstics de les seves formes de vida. Passar de les activitats primàries a les terciàries implicava en bona mesura convertir el país en un aparador, replantejar les relacions entre els paisatges i les gentes, proposar-se i proposar els territoris a noves mirades tant internes com foranes. En definitiva, destriar entre allò que es vol oblidar i allò que es vol conservar en el bagatge de la memòria per enfrontar-se al futur. En altres paraules, crear un patrimoni.

Dels museus a l'acadèmia

A partir dels darrers anys setanta un *desig de museu* va recórrer el país com una febre, i una plèiade de diminuts museus locals inundaren el territori, normalment fruit de la iniciativa i el voluntarisme de la població autòctona. Deseñes de museus del pagès,

del càntir, del blat, de la fusta, etc., obriren les portes amb l'únic suport momentani d'una comunitat que aportà allò més vell que posseïa per mostrar-lo en una sala. Mancats de mitjans i d'una dinàmica participativa sòlida, la majoria d'aquests museus es troben actualment en un estat deplorable. Al llarg de la darrera dècada, hem vist aparèixer experiències cada cop més compromeses a oferir propostes de desenvolupament integral des de l'acció cultural, que s'han basat molt sovint en els principis de la nova museologia. Tanmateix, la febre no s'ha apaivagat, ans al contrari, la majoria de propostes d'acció cultural han acabat formulant la creació d'un museu encara que no formés part dels seus objectius inicials. Això ha fet que la manca de coordinació i la duplicitat d'esforços posés en evidència que la dinàmica del «tants caps, tants museus» no és la més operativa.

D'una altra banda, la universitat havia seguit al llarg d'aquest temps un camí paral·lel. D'ençà que l'antropologia va recuperar el seu espai a la universitat catalana, museu i acadèmia no varen trobar masses punts de confluència. El primer no va recuperar el paper de laboratori de la recerca, desenvolupat en d'altres èpoques i països, i la segona va mostrar poc interès per les branques aplicades de la disciplina. A mitjan de la dècada dels vuitanta, però, noves fornades d'antropòlegs inquietats per promoure altres camps de

professionalització començaren a cridar l'atenció sobre les possibilitats que el patrimoni oferia com a àmbit de reflexió antropològica.³

Davant d'aquesta situació, el Grup de Treball sobre el Patrimoni Etnològic —creat a l'Estudi General de Lleida el 1987— va contactar amb els promotors de diverses iniciatives de treball amb el patrimoni, per tal de convocar conjuntament les I Jornades sobre el Patrimoni Etnològic a les Terres de Ponent i l'Alt Pirineu, que es van celebrar a Lleida l'abril de 1989. L'objectiu era generar una dinàmica de treball en comú entre les diverses experiències presents en l'àrea d'influència de la universitat lleidatana. Les conclusions dels debats desvetllats durant les jornades plantejaren quatre punts molt precisos: a) L'interès pel patrimoni etnològic era candent a la societat civil d'aquelles comarques; b) La majoria dels projectes eren fruit d'iniciatives particulars, que no comptaven amb cap mena d'assessorament científic ni professional i per tant plantejaven una problemàtica comuna, no tan sols relativa a l'obtenció de recursos, sinó també a la mateixa qualitat i efectivitat de les seves accions; c) L'abundància i dispersió d'iniciatives reclamava un esforç de planificació i coordinació; d) L'objectiu d'aquest esforç havia d'ésser aplicar a tota experiència de tractament del patrimoni etnològic la seqüència metodològica que s'origina necessàriament en la recerca i

que després de passar per la conservació es completa amb la difusió i la restitució.

La creació de l'ACPE

Els resultats d'aquestes I Jornades van animar l'equip convocant a estendre la iniciativa a la resta del país. Els contactes que aleshores s'iniciaren abocaren a la creació de l'Associació Catalana del Patrimoni Etnològic, el juny de 1990.⁴ L'ACPE, que agrupava persones procedents de diversos camps professionals —antropòlegs, museòlegs, folkloristes, animadors culturals, etc.— aplegades per una mateixa sensibilitat envers el treball amb el patrimoni etnològic, es va marcar un objectiu immediat: elaborar un *Inventari del Patrimoni Etnològic a Catalunya*. Lluny de pretendre la catalogació de tots i cadascun dels elements patrimonials de la nostra cultura, l'objectiu era conèixer en detall qui, on, com i amb quins mitjans estudia, conserva i difon actualment el patrimoni etnològic al nostre país. Per assolir-lo, cadascun dels set grups de treball creats al si de l'associació es va encarregar de recollir la informació relativa a una zona concreta. A banda d'aquests grups territorials, dos grups temàtics van iniciar les seves activitats; el primer centrat en l'anàlisi de la legislació sobre patrimoni, i el segon dedicat al seguiment de la proposta de creació del futur Museu Nacional d'Etnologia.

La magnitud de l'empresa va excedir aviat el voluntarisme dels socis.

La col·laboració del Servei de Cultura Tradicional va fer possible remunerar la realització de l'inventari i donar-li així un impuls important. L'*Inventari del Patrimoni Etnològic a Catalunya* es troba actualment en una fase avançada d'elaboració. Fins ara, quaranta entitats del Pirineu, Lleida, Barcelona i Terres de l'Ebre han estat documentades i la informació, condensada en els corresponents informes, que seran tractats informàticament. Tanmateix, l'abundància d'iniciatives inventariables palesada per la recerca feia imprescindible completar la tasca amb una segona fase a partir de la tardor de 1992. La informació recollida és sens dubte un bon instrument per extreure conclusions que orienten una proposta de gestió global, coordinada i planificada, del patrimoni etnològic a Catalunya.

A banda d'aquest objectiu central, l'ACPE es va marcar el propòsit d'organitzar regularment trobades de debat professional que donin continuïtat a les I Jornades. La primera experiència en aquest sentit fou la celebració del Seminari Internacional sobre el Concepte de Patrimoni Etnològic, convocat a Lleida l'octubre de 1991. Cal dir també que l'ACPE ha fomentat els contactes professionals més enllà de les nostres fronteres, per tal de participar en els debats que el patrimoni etnològic està suscitant arreu d'Europa. Mesos després de la seva fundació, l'Associació fou a l'exposició, que la *Mis-*

sion du Patrimoine Ethnologique organitzà al *Musée Dauphinois de Grenoble* el novembre de 1990. En resposta a aquesta vocació, l'ACPE ha estat cridada a col·laborar en

1. Acrònim: ACPE.

2. Un cas paradigmàtic n'és la *Festa dels Raiers* de La Pobla de Segur, promoguda per l'Associació Cultural Raiers del Noguera Pallaresa des de 1978.

3. El fet que el III Col·loqui de l'Institut Català d'Antropologia (1988) —convocat sota el títol de *L'antropologia a la societat*— comptés amb un simposi sobre el tema del patrimoni cultural, era un indicador de l'interès que desvetllava entre els antropòlegs. La iniciativa no naixia del no-res, ja que des del 1986 havia estat funcionat al si de l'ICA un grup de treball sobre museologia etnològica.

4. La primera junta directiva quedava presidida per Llorenç Prats, amb Josefina Roma com a vicepresidenta i integrada per Ferran Rella (tresorer), Xavier Català (secretari), Jaume Bernades, Andreu Bover, Josep Maria Boya, Montserrat Iniesta, Eulàlia Janer, Dolors Llopart i Carme Queralt (vocals).

l'organització d'Eu-roethno, trobada europea sobre els museus d'etnologia, convocada pel Musée des Arts et Traditions Populaires de París per al febrer d'enguany.

A manera de balanç

En el context català, la tasca de l'ACPE inaugura una dinàmica conjunta de treball entre els diversos àmbits professionals i d'acció cultural centrats en el patrimoni etnològic. Per una vegada, s'han tingut en compte altres esforços, a banda dels fets des dels museus. A més a més, aquesta iniciativa ha significat el compromís de l'antropologia acadèmica en temes relacionats amb el patrimoni, en el que pot ser el final d'una mútua ignorància. Aquest enfocament està donant els seus primers fruits. En efecte, cada cop són més els projectes que reclamen la col·laboració de la universitat per tal de desenvolupar les seves propostes des de la solidesa de la recerca.⁵ L'ACPE ha volgut promoure vies d'actuació, en un intent de fer que es tinguin en compte els criteris dels professionals en la determinació de les polítiques culturals, també proposar un debat inexistent fins ara sobre les particularitats de la gestió del patrimoni etnològic.

La tasca que queda per fer no serà senzilla. Un cop inventariats els recursos materials i humans, s'hauran de determinar els criteris i la metodologia d'actuació, que permetin proposar un mapa de les intervencions necessàries en el

territori. Això vol dir definir el model —o els models— de tractament del patrimoni etnològic que s'adaptin millor a les diverses realitats i expectatives socials. El patrimoni—valgui la redundància— no és patrimoni exclusiu dels museus. Per això i perquè a cada context social ha de correspondre una resposta particular, la nostra iniciativa pot contribuir a establir les bases d'una gestió patrimonial coherent i operativa, alhora que diversificada i flexible, que permeti articular les institucions heretades en un nou model de política cultural.

5. Els antropòlegs de la Universitat de Lleida han dirigit diverses recerques amb finalitats museològiques: Xavier Roigé ha dirigit la investigació que sobre «*Era Casa e era família nera Val d'Aran*» va encarregar el Museu dera Val d'Aran, i la recerca sobre Casa Joan Chiquet de Vilamòs; Llorenç Prats ha assumit la direcció científica de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu (Consell Cultural de les Valls d'Àneu), i també l'assessorament del projecte del Museu del Raier (Associació Cultural Raiers del Noguera Pallaresa).